

VERBIGA SAAMA VÄLJENDATUD LESIKAALSED KATEGOORIAD JA KONSTRUKTSIOONID

KÜLLI HABICHT, ILONA TRAGEL

1. Sissejuhatus

Artikli eesmärgiks on anda pankrooniline ülevaade eesti keele polüsemse verbi *saama* leksikaalse kasutuse võimalustest XVI sajandist kuni tänapäevani. Esitame *saama* põhilised tähenduskategooriad, mis on olnud grammatiliste funktsioonide kujunemise alus. *Saama* kasutamise grammatilistes konstruktsioonides võtame vaatluse alla artikli kavandatavas teises osas.

Et *saama* grammatiseerumine on alguse saanud mitmest omavahel seotud leksikaalsest tähendusest, keskendume siinses artiklis just nende eritlemisele ja ka leksikaalsete tähenduste omavaheliste seoste kirjeldamisele. Lähtepunktiks on etümoloogiaallikates kirjeldatud päritoluseletused ning vanemas ja tänapäevases eesti kirjakeeles avalduvad kasutusmustrid. Tähenduste eristamisel ja seostamisel on arvestatud nii esinemist sugulaskeeltes kui ka põhilises kontaktkeeles saksa keeles, samuti esmaesinemusi eesti kirjakeele tekstides ning tähenduste arengu loomulikke seaduspärasusi (nt konkreetsest abstraktsema suunas). Eeldame, et verbi algne liikumistähendus ja sellest kujunenud uued leksikaalsed tähendused on diakrooniliselt mõnevõrra paremini jälgitavad kui tänapäeva keeles ning nendest on sujuvate tähendusnihete abil jõutud tänapäevaste kasutusvõimalusteni. Käsitleme *saama* põhilisi tähendusrühmi ning kommenteerime sagedasemaid konstruktsioone mõnevõrra suuremal üldistusastmel ja tähenduskeskemalt, kui on tehtud nt Huno Rätsepa (1978) detailses ja alust loovas lihtlausemallide analüüsis. Kogu uuritud materjal pärineb tegelikult kasutusest ja erineb suurel määral varasemas selleteemalises käsitluses (Tragel, Habicht 2012) esitatust.

Leksikaalset tähendust mõistame siinkohal leksikaalse üksuse omadusena peegeldada ümbritseva maailma mõistelist struktuuri keele sõnavara süsteemi tasandil ja grammatilist tähendust kui mitteleksikaalsete, st grammatiliste vahenditega edastatavat üldkategoriaalset süsteemitähendust, nagu aeg, aspekt, modaalsus, mille väljendamiseks on keeltes olemas spetsiaalsed morfoloogilised ja morfosüntaktilised vahendid (vt ka EKG II: 11). Leksikaalsete tähenduste väljendajana käsitleme selliseid kasutusjuhte, kus *saama*-verb on kasutusel täistähenduslikuna ega ole muutunud grammatilise funktsiooniga abiverbiks, mis koos põhiverbiga moodustaks kindla grammatilise konstruktsiooni, nt modaal-, passiivi-, futuurumikonstruktsiooni. Viimased on *saama* levinuimad grammatilise kasutuse näited. Et kõikidel grammatilistel konstruktsioonidel eeldatakse olevat leksikaalne lähe ja üleminek ühelt tähenduselt ning ühelt grammatiliselt funktsioonilt teisele on sujuv, osutame vajaduse korral ka mõningatele grammatilistele edasiarengutele. Terminit *konstrukt-*

sioon kasutame niisuguste tähenduse ja vormi konventsionaliseerunud vastavuste määramiseks, mis ei ole ennustatavad moodustusosade või teiste teadaolevate konstruktsioonide põhjal (vt Goldberg 1995, 2006). Samal ajal käsitleme siinses artiklis konstruktsioone üsna laialt üldistusastmel, et eristada vaid kesksed leksikaalsed tähendussõlmed ja nendega seotud vormistruktuurid. Nii näiteks on OMANDAMISE põhitähenduse alla koondatud mallid *Kelner sai pudeli eest viis senti*; *Jaan sai endale Jürist surmavaenlase*; *Võitja sai žüriilt endale preemiaks raamatu*; *Ühing sai endale valitsuselt raske ülesande*; *Peeter sai õpetajalt matemaatikas kahe*; *Milla sai vabrikandilt lapse* jmt (vrd Rätsep 1978).

Saama on üks eesti keele tuumverbidest: see on vana, laia tähenduse ja lihtsa struktuuriga sõna, mis on sagedase kasutusega juba kirjakeele algusaegadest alates. Sel on ka erinevaid grammatilisi funktsioone, Rätsepa andmetel esineb see umbes 70 erinevas lihtlausemallis (Rätsep 1978). Suur osa eesti *saama*-verbi grammatiseerumisprotsessidest vastab hästi grammatiseerumise universaalsetele seaduspärasustele (Tragel 2003). Lisaks sellele on *saama* sage verb: eesti kirjakeele korpuse andmetel on see *olema* järel sageduselt teisel kohal (Kaalep, Muischnek 2002).

Leksikaalsetest tähendustest on tänapäeva eesti keeles kesksel kohal paljude teiste tähendustega kaasnev ÕNNESTUMINE (*Ta sai töötaja nõusse*; *Abistajad said sõjakoldest põgenema*), OMANDAMINE (POSSESSIIVSUS) (*Ta sai isalt kingituse*), KOGEMINE (*Ostja sai petta*; *Kolm inimest sai surma*), MUUTUMINE (*Inimesed saavad vanemaks*), TULEMUSLIKKUS (RESULTATIIVSUS) (*Pilt sai täiuslik*; *Saime söönud*). Kaht viimast kategooriat eristab omavahel see, et MUUTUMINE kui valdavalt iseeneslik protsess ei eelda aktiivset agentti, TULEMUSLIKKUS on aga seotud agendi eesmärgistatud tegevusega. Algne LIIKUMISE tähendus avaldub tänapäeval peamiselt tausttähendusena nt ÕNNESTUMISE tähenduse puhul (*Kui koju saime, oli pime*) ja ruumilise paiknemise asjaolusid täpsustavates lausetes (*Kuhu see raamat sai?*), millest viimane on tänapäevaks juba arhailise varjundiga.

Grammatiliste funktsioonide hulgas esildub modaalkasutuste rühm: *saama*-abiverb koos põhiverbi *da*-infinitiiviga esineb ennekõike osalejasisest ja -välist VÕIMALIKKUST (*Ma ei saa püsti tõusta*; *Seda ei saa väita*) ning ka TÕENÄOSUST väljendavates konstruktsioonides (*Saab olla, et ta ei tulegi*). *Saama*-abiverb koos põhiverbi *ma*-infinitiiviga esineb tänapäevani futuurumikonstruktsioonides, eriti koos *olema*-verbiga (*See saab olema vägev pidu*). Lisaks nendele moodustab *saama* koos mineviku partitsiipidega (*-nud, -tud*) resultatiivse tähendusega konstruktsioone¹ (*Me saame söönud*; *Töö sai tehtud*). *Saama*-verbi grammatiliste funktsioonidega seoses saab jälgida ka vanema kirjakeele perioodil (XVI–XVIII sajandini) toimunud saksa keele kui kontaktkeele mõjust tingitud „sundgrammatiseerumist”, kus *saama* võeti religioossete tekstide tõlkides kasutusele futuurumi abiverbina (Metslang 1994; Habicht 2001; Kilgi 2010; Ross 2013). Nagu eespool mainitud, käsitleme *saama* grammatilisi funktsioone täpsemalt eraldi artiklis.

Saama-verbi tüvest on tänapäeva eesti keeles kasutusel mitmeid nii substantiivi- (nt *saadu, saadus, saaja, saak, saam* 'saamine; saadu' > liitsõna

¹ Resultatiivkonstruktsioonideks on tinglikult loetud ka eituse vormis vastandtähendusega juhud.

aru | *saam*, *saamatus*, *saanu*, *saav* 'translatiiv'), adjektiiv- (nt *saamatu*) kui ka verbituletisi (nt *saabuma*, *saatma*, *saavutama*). Nagu keeles sagedasele polüseemsele verbile kohane, esineb *saama* ka väga paljude verbiliste püsiühendite koosseisus. Sellisel juhul lisab *saama*-verbiga koos esinev afiksaaladverb või noomen verbile tähendusnänsse ning ühend tervikuna moodustab lause predikaadi, millest sõltub kohustuslike laiendite vorm.

Juba vanimates eestikeelsetes tekstides leidub hulgaliselt näiteid *saama*-verbiga moodustatud ühenditest. Nii on Georg Mülleri jutlustes (1600–1606) *saama*-verb moodustanud püsiühendi 24 erineva adverbi või noomeniga, nt *endaks saama* 'rasestuma', *osa saama*, *täide saama*, *tõeks saama*, *ümbär saama* 'lõppema', *õndsaks saama*, *vallali saama* 'lahti saama'. Tänapäeva eesti keeles on kasutusel mitukümmend sellist ühendit, osa neist isegi mitmes tähenduses, nt *aru saama*, *juurde saama* 'lisaks saama; juurde pääsema', *järele saama*, *kokku saama*, *kätte saama*, *lahti saama* 'vabanema; vabastama', *maha saama* 'sünnitama; valmis saama', *otsa saama*, *sisse saama*, *üle saama* (VAKK).

Siinse käsitluse tarbeks on materjali kogutud eesti kirjakeele korpusest (<http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/>), eesti murrete korpusest (<http://www.murre.ut.ee/murdekorpus/>), vana kirjakeele korpusest (<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm>), internetikorpusest etTenTen (<http://www2.keeleeveeb.ee/dict/corpus/ettenten/about.html>) ja Google'i päringutega; samuti varasematest uurimustest *saama*-verbi ja sellega seotud keelenähtuste kohta (Metslang 1994, 1997; Habicht 2001; Tragel 2001a, 2001b, 2003; Pajusalu, Tragel 2007; Penjam 2008; Kehayov, Torn-Leesik 2009; Kilgi 2010; Tragel, Habicht 2012; Ross 2013).

Artiklil on viis jaotist: lisaks siinsele sissejuhatusele anname ülevaate *saama* päritolust ja tähendustest varastes eesti keelt kirjeldavates allikates. Põhiosa, leksikaalsete kategooriate tutvustus, on esitatud *saama*-verbi olulisemate tähendusrühmade kaupa. Nimetame neid rühmi semantilisteks kategooriateks, osutades võimalikele mitmeti tõlgendatavustele nende rühmade äärealadel. Käsitluses on liigutud arvatavatest lähtetähendustest tähenduslaienduste suunas ning kommenteeritud tähenduse ja konstruktsiooni seoseid eesti kirjakeeles.

2. Verbi *saama* päritolu ja esinemine varastes allikates

Saama-verbil on vasteid nii eesti keele lähemates kui ka kaugemates sugulaskeeltes, nt soome *saada*, karjala *soaha*, vepsa *sada*, vadja *saata*, liivi *sõdõ*, mordva *sams*, mari *šuaš*, komi *suny*. Kaugemates sugulaskeeltes on vastete esmaseks tähenduseks liikumist märkiv 'tulema, saabuma'. See ongi ilmselt *saama*-verbi algupärane tähendus. Algse tüvekujuna on rekonstrueeritud **saγe*- (Häkkinen 2005: 1095). Ka Julius Mägiste osutab sellele, et just *saama*-verbi tähendus 'tulema' ja sellele lähedased tähendusvariandid ulatuvad kõige laiemale alale (esinemus läänemeresoome, mordva, mari, komi keeltes) (Mägiste 1936: 86).

Soome-permi keelte sarnase tüvega sõnadele on pakutud ka aaria laenuetümolooget, mille puhul lähtuks verb 'röövimist' ja 'anastamist' märkivast tüvest, mille esindajad on nt muinasindia *sáhate* 'võitma; võimeline olema, kannatama, taluma' ja avesta *hazah-* 'rööv, vägivald'. Mordva verbi *sams* 'võt-

ma (oma) valdusse; anastama; võitma' tähendus on lähedane eespool nimetatud aaria sõnade omale (Häkkinen 2005: 1095; Metsmägi jt 2012).

Eesti kirjakeeles on *saama*-verb esinenud alates kõige vanematest fragmentaarsetest kirjanekutest. Esimene käsikirjaline esinemus pärineb nn Kullamaa vakuraamatust (1524–1532), trükitud esmaesinemus leidub esimeses meie päevini säilinud raamatus, 1535. aastal ilmunud Wanradti ja Koelli katekismuses.

Osalt kindlasti eesti kirjakeele kujunemise tõkelise omapäraga võib seletada seda, et *saama*-verbil on vanimates eestikeelsetes tekstides lisaks leksikaalsetele tähendustele rikkalikult esindatud ka grammatilised kasutused modaali- ning futuurumikonstruktsioonides, mille kasutussagedus on varases kirjakeeles saksa keele mõjul suurenenud (vt ka Mägiste 1936: 89). Tugeva kontaktkeele mõjul võib kirjalikes tekstides kasutusele tulla selliseidki grammatilisi konstruktsioone, milleni rahvakeel loomuliku arengu käigus ei ole jõudnud. Need on tarindid, mida juba XVII sajandi lõpust alates käivitud keeleteadlikumas piiblitõlke protsessis välditi kui eesti keelele võõraid. Enne seda on need konstruktsioonid aga leidnud koha eesti keele varasemates grammatikakirjeldustes, nt Heinrich Stahli 1637. aastal ilmunud keeleteadlikust teosest, mis lähtus eesti keele verbivormistiku esitamisel ladina ja saksa keeleteadlikust traditsioonist.

Esimene eesti keele sõnaraamat, Heinrich Stahli keeleteadlikuse osana ilmunud saksa-eesti sõnastik (1637), esitab *saama*-verbi mitme saksa verbi vastena. Tähendusrühmadest eristuvad 'omandama' (saksa vasted *empfangen*; *erwerben*; teatud mõõndustega kuuluvad siia rühma ka valdusesse tulekut tähistavad vasted *eröbern*, *fahen* ja *überkommen*). Teisena eristub selgelt tuleviku abiverbi tähendus, mille saksa vasteks on *werden* (Kikas 2002: 115). Mitmesõnalist konstruktsiooni esindab näide tänapäevani säilinud muutuskonstruktsioonist, nt *saab pime* 'läheb pimedaks', samuti esinevad sageli *vanaks saama*, *selgeks saama*, *terveks saama*, mis on kaudselt seotud algse liikumistähendusega ning väljendavad tänapäeval nii füüsilise kui ka abstraktse seisundi muutumist konstruktsioonis $ADJ_{TRAN} + saama$.

Niisiis on enamik *saama*-verbi vanas kirjakeeles esinevatest tähendustest olemas ka tänapäeva kirjakeeles. Tulevikukonstruktsioonid on vana kirjakeele perioodil kontaktimõju tulemusel oma loomulikust grammatiseerumisest ette jõudnud, sest vanimatest tekstidest on raske leida sildkonstruktsioone, mis võinuksid viia sedavõrd produktiivse *saama*-futuurumi moodustamiseni XVII sajandi tekstides. Tänapäevaks on *saama*-konstruktsioone ka juurde tekkinud ning osa rahvapärastest kasutustest omakorda arhailiseks muutunud ja aktiivsest kasutusest taandunud.

3. Verbi *saama* semantilised kategooriad

Saama mitmekesise semantika süstemaatiliseks kirjeldamiseks ja seletamiseks kasutame üldistatud semantiliste kategooriate nimetusi. Kategooria hõlmab semantilist rühma, mille piiritlemisel on arvestatud ka argumentstruktuuri (konstruktsiooni) eripärasid. Eristatud semantilised rühmad on järgmised:

LIIKUMINE: hõlmab üldist asukoha muutmise, st ruumis ümberpaiknemise tähendust;

ÖNNESTUMINE: tähistab kategooriat, mis mõnes käsitluses loetakse modaalse funktsioonide hulka, kuid eesti keele materjali taustal on eelkõige *saama* kattev, paljudes leksikaalsetes ja ka grammatilistes kasutustes avalduv tähendus, mis pärineb ilmselt vanast eesmärgipärase liikumise tähendusest, kuid millega pole seotud ühtki kindlat konstruktsiooni;

OMANDAMINE (POSSESIIVSUS) on *saama* tähendusrühm, millesse kuuluvad kasutusjuhud tähistavad dünaamilist omandusse tulekut;

KOGEMINE hõlmab agendi tahtest sõltumatuid füüsilisi ja mentaalseid protsesse, kus aktiivne osaline on tagaplaanil ja saajana on esile tõstetud passiivne osaline, kogeja;

MUUTUMINE märgib nii füüsilisi kui ka abstraktseid seisundimuutusi, mis on agendi tahtest sõltumatud;

TULEMUSLIKKUS (RESULTATIIVSUS) hõlmab eesmärgistatud protsesse, mis on agendi tahtega kontrollitavad ja millel on potentsiaal jõuda füüsilise või abstraktse resultaadini.

Järgnevalt esitame verbi *saama* kesksed semantilised rühmad nendest kategooriatest lähtudes.

3.1. LIIKUMINE

Nagu eespool päritolu selgituses kirjeldatud, on verbi *saama* algne tähendus ilmselt olnud LIIKUMINE (vt jaotist 2). Eesti kirjakeele varasemate tekstide põhjal otsustades on see tähendus XVI sajandiks valdavalt kadunud. XVI ja XVII sajandi alguse tekstides esineb üksikuid näiteid, mida võiks tõlgendada LIIKUMISE tähendusega seostavana, kuigi enamasti lisandub siin liikumisele ka tulevikus teostumisele (näide 1) või agendi eesmärgistatud tegevusele osutamine (näide 2), st tegemist ei ole enam konkreetse füüsilise protsessi kirjeldusega, vaid esiplaanil on mõni abstraktsem tähendus.

- (1) **szatku** szynnu tachtmusz taywas nynck maesze. (VAKK, Kullamaa käsikiri 1524)
'saagu (= tulgu, saabugu) su tahtmine taevas ja maa peal'
- (2) Se Issa Poick Iumal Suggust, Vx wöiras ilma siddes **sayj**. (VAKK, Müller 1601, 4/10)
'Isa jumalasoost poeg tuli/saabus maailma külalisena'

LIIKUMISE tähendusega võib ülekanaliselt seostada ka ajalise lähenemise, saabumise tähenduse, mille kirjakeelne esmaesinemus pärineb XVII sajandi esimesest poolest:

- (3) Teije tehte/ eth kahe pehwade perrast leehawotme põha **sahp**²
(VAKK, Stahl 1638, 203)
'Te teate, et kahe päeva pärast saabub (tuleb) lihavõttepäha'

Ka järgmises näites on tajutav seos algse LIIKUMISE tähendusega, kuigi edasine ülekanne on toimunud moraalse seisundi valdkonda, mis lähendab seda tüüpi kasutust muutumiskonstruktsioonile, st täheldatakse moraalse seisundi muutumist.

² Eestikeelses lauses saab tõlgendada *saama*-verbiga edasi antud 'tulemise' tähendust, mis võib aga olla mõjutatud *saama* vasteks oleva saksa *werden*-verbi tulevikulisest tähendusest. See omakorda osutab, et kasutusviis ei pruugi olla rahvapärane.

- (4) Hädda neile, sest neĩnad on minnust ärrahulkunud; raisko **sawad** neĩnad, sest neĩnad on mo wasto ülleastunud. (VAKK, Piibel 1739, Hs. 7:13)
'Häda neile, sest nad on minust kaugenenud, nad lähevad hukka, sest nad on minu vastu patustanud'

Tänapäeva kõne- (näide 5) ja kirjakeeles (näide 6) leidub ka mõningaid vanale LIIKUMISE tähendusele lähedasi kasutusjuhte.

- (5) Kuidas toit kaamerate ette **saab**? (www.looduskalender.ee)
(6) Nii **sai** sügis ja talv. [Ja siis astus võõras mees oma esimesed sammud haigevoodist lõukaesise järini.] (9.edicypages.com)

Näites 5 on lisaks algsele LIIKUMISE tähendusele olemas ka ÖNNESTUMISE tähendus. Mõlema näitelause tõlgenduses võib tajuda ka tähendust 'saabumine, kohalejõudmine'.

LIIKUMISE tähendusega on seotud nii hilisem OMANDAMISE tähendus (omandatava liikumine ruumis omandaja poole), mis on *saama*-konstruktsioonidel tänapäeva keeles väga sagedane ning mis on olnud esindatud ka eesti vanemas kirjakeeles, kui ka KOGEMISE ja MUUTUMISE tähendus. Ka ÖNNESTUMISE ja TULEMUSLIKKUSE tähendus on käsitatavad LIIKUMISE tähenduse edasiarendustena ja sellega semantiliselt seotuna.

3.2. ÖNNESTUMINE

Verbi *saama* ÖNNESTUMISE tähendus mõjutab tõlgendust peaaegu kõigis tähendusrühmades. See on arvatavasti seotud *saama* algse eesmärgilise protsessi tähendusega. Siiski leidub kasutusjuhtumeid, kus *saama*-verbi leksikaalne põhitähendus osutab õnnestumisele või harvem ka selle vastandile, ebaõnnestumisele. Niisiis ei välista tähendusrühma nimetus siinkohal ka „vastandmärgilist” kasutust, oluline on protsessi kontrolliva osalise jõupingutuse moment.

Verbi *saama* ÖNNESTUMISE tähenduse omapäraks teiste tähendustega võrreldes on see, et kui teised tähendused on enamasti seotud mõne kindla morfosüntaktilise konstruktsiooniskeemiga, siis ÖNNESTUMISE tähendus võib esineda erinevates konstruktsioonides. See võib niisiis olla jäänuk *saama* vanimast tähenduskihist. Vaatame näiteid süntaktiliselt iseseisva *saama*-(ühend)verbiga (näide 7).

- (7) Kui esmakordselt lennusaladasse **sisse sain**, ei uskunud oma silmi.
(www.teadus.ee)

Siinses näites on tegemist ÖNNESTUMISE tähendusega, mis kaasneb TULEMUSLIKKUSE tähendusega: taustal on agendi sihipärase liikumise protsess. Selliseid kasutusi leidub ka eesti vanemas kirjakeeles, kuigi võrreldes muude *saama*-konstruktsioonidega siiski üsna vähe, nt

- (8) Agga kui Peetrus Antiohkia **sai**/ siis pannin minna temma wasto Suust Suhho/ et temma Nomimisse wäärt olli. (VAKK, Uus Testament 1715, Ga. 2:11)
'Aga kui Peetrus Antiookiasse tuli (jõudis), siis ma astusin avalikult talle vastu, sest ta oli noomimist väärt.'

Eelnevas näites on esmane ÕNNESTUMISE, takistuste ületamise tähendus, mida kannab leksikaalne verb ilma infinitiivikonstruktsiooni toeta.

ma-infinitiivi vormis komplemendiga õnnestumiskonstruktsiooni võib näha nii vormilt kui ka sisult tulevikukonstruktsiooni eelastmena ja sellisena on see ka eesti rahvakeeles olemas olnud (näide 9), niisiis loomuliku grammatiseerumise tulemus (näide 10).

(9) kui **sän tulema**, sīs olen pühiks teil (Wiedemann 1973 [1893]: 1013)

(10) Ega ma osanudki midagi ette kujutada – arvasin, et siin **saab** pingutades asjad samamoodi kiiresti **tehtud** ja **liikuma** nagu Eestis, aga ei – ühiskond on teistsugune.... (buduaar.ee)

Impersonaali partitsiibiga passiivsetes ja üldisikulistest konstruktsioonides (näited 10, 11) on ÕNNESTUMINE selgelt seotud TULEMUSLIKKUSEGA: õnnestunud protsessid on resultatiivsed. Sellistest konstruktsioonidest tuleb pikemalt juttu *saama* grammatiliste kasutuste käsitluses.

(11) Lõppu lubati lahkelt minna ja nii see aare **leitud sai**. (www.geopeitus.ee)

Nagu öeldud, kuuluvad ÕNNESTUMISE tähenduse alla ka eituse abil vastandlikuks muudetud kasutusjuhud, st tegemist on polaarse tähendusrühmaga.

(12) Tuttav **ei saa** ennast iseseisvalt **riidesse** ja.... (www.vedur.ee)

ÕNNESTUMISE tähendusele on varem osutanud ka Ants Pihlak (1985: 73): *saama* + *ma*-infinitiiv väljendab tema sõnul õnnestumist tõkkeist või raskustest hoolimata (resultatiivne analüütiline teguviis; näidetena *sai hakkama*, *sai kündma*, *sai pidama*, *sai põgenema* jt). ÕNNESTUMIST väljendavate abiverbide näiteid leiame ka maailma keelte universaalseid grammatiseerumisahelaid sisaldavast grammatiseerumiseleksikonist (Heine, Kuteva 2002), nt kategooria SUCCEED 'õnnestumine' kujunemise kohta verbidest tähendusega 'saama', 'vastu võtma', 'omandama'. Leksikonis on näiteid saksa keelest (*kriegen*) ja Mauritiusel kõneldavast prantsuse kreoolkeelest (ingl *Mauritius CF*). Ka inglise keele verbi *get* ühe tähendusena on Andrew McIntyre (2005) nimetanud tähendust, milles *saama* märgib protsessi, mille tulemust või eesmärki on raske saavutada (nt *I didn't get the key in the lock* 'Ma **ei saanud** võtit lukuauku').

ÕNNESTUMISE tähendust verbi *saama* modaaltähenduste kaastähendusena on käsitlenud Tragel (2003). Leonard Talmy nimetab modaalverbe jõudünaamikasuhete väljendamise süntaktiliseks kategooriaks. Talmy sõnul käituvad ka modaaluse väljendusvahendid keeles sarnaselt nende vahenditega, millega väljendatakse jõudude ja takistuste avaldumist (Talmy 2000). Inglise keele verbide *succeed* ja *manage* tähendusi kui jõudünaamika laiendusi sotsiaalsete suhete valdkonda vaatleb Talmy (2000: 438–440) jõudünaamika taustal kui võimalike takistuste olemasolu või puudumist kajastavat tähenduste kompleksi. Näib, et kompleksse tähendusvõrgustikuga verbil *saama* on potentsiaal rakendada sama skeemi ka teistes tähendustes lisaks modaaltähendustele.

Ühend *hakkama saama*. Eesti kirjakeeles on ahelverbil *hakkama saama* kujunenud kompleksne tähendus 'toime tulema, ära tegema', mis kuulub samuti ÖNNESTUMISE valdkonda. Verbiühendi tähendus lähtub ilmselt *hakkama*-verbi algsest 'kinnivõtmise, kinnijäämise' tähendusest, millest omakorda tuleneb abstraktsem 'mõju avaldama' tähendus, nt *isa hakkas poisile tukka; kala hakkab õnge; raske töö hakkas tervisele*. Verbiühendiga sarnasesse tähendusvaldkonda kuulub ka nt noomenituletis *hakkaja* (*hakkaja inimene*). *Saama*-verb lisab ühendile dünaamilise tähenduse.

Ühendi *hakkama saama* esmaesinemused on praegu kasutada olevate korpus- andmetel alles XX sajandi alguse ajakirjanduskeeles, nt

(13) Osaw leiwawanem **saab** ka sellega **hakkama**, kui teist inimest tühiste töödega üleüldse ei püüa piinata.... (AJA1900)

1930. aastate ajakirjandus- ja ilukirjandustekstides on see aga juba sage-dane ühend. Vanemas kirjakeeles *hakkama saama* näiteid ei leidunud ja seda ühendit pole mainitud ka varasemat rahvakeelt põhjalikult dokumenteerivas Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (1973 [1893]). Vajadus sellise spetsiifilise ÖNNESTUMISE tähendusega ühendi järele võib olla seletatav varem rahvakeeles olemas olnud resultatiivsete ÖNNESTUMISE tähendusega ühendite järkjärgulise kasutuselt kõrvalejäämisega, nt

(14) mina **saan** seda küll **tehtud** (Wiedemann 1973: 1013)

Tänapäeva eesti keeles, eriti suulises keeles, on ühend *hakkama saama* sage, seda kasutatakse tähenduses 'takistustest hoolimata õnnestuma, toime tulema', nt

(15) Ehkki sellest on olemas ka küllaltki võimas tasuline versioon, **saab** väga edukalt **hakkama** ka tasuta versiooniga. (www.dt.ee)

Leksikaliseerunud ühendi tekkeks on võinud analoogiat pakkuda keeles juba varem olemas olnud püsiühendid *kätte saama, kokku saama, läbi saama* ja teisalt muidugi ka *hakkama*-ühendid *hakkamas olema, hakkama panema* jt.

3.3. OMANDAMINE / DÜNAAMILINE POSSESSIIVSUS

Selles osas käsitleme *saama* keskset OMANDAMISE tähendust. Inglise keele uurimise traditsioonis on sarnast verbi *get* kasutust nimetatud ka inhoatiivse possessiivsuse konstruktsiooniks (McIntyre 2005), rõhutades omandamisprotsessi alguse aspekti. OMANDAMISE tähenduses kasutatakse *saama*-verbi järgmises konstruktsioonis:

[[NP_{NOM}] [*saama*] [NP_{ABL/ELAT/GEN+KÄEST}] [NP_{GEN/PART}]]
 [[TULEVANE OMAJA/SAAJA] [*saama*] [EELMINE OMAJA/ANDJA]
 [OMANIKKU VAHETAV OBJEKT]]

Konstruksioon on eesti keeles sage, andjat väljendatakse elatiivi, ablatiivi või postpositsioonifraasiga NP_{GEN} + *käest*. Sellise konstruktsiooniga väljendatakse neutraalset OMANDAMISE tähendust. Omandivahetussuhte ilmselt algupäraseim tähendus on lihtsalt manipuleeritava entiteedi siirdumine ühelt elusolendilt teisele.

(16) Andres Kuresoo **sai taanlastelt programmi**, millega testiti loendajaid...
(www.loodusajakiri.ee)

Aga nii nagu väga paljudes keeltes, sobivad ka eesti keeles sellesse konstruktsiooni ja *saama*-verbiga väljendamiseks suhteliselt piiranguteta igasugused osalised, nt ka institutsioonid, ning omandit vahetava objektina võib mõistestada igasuguseid entiteete, vt näiteid 17 (*valgus*) ja 18 (*lisareis*).

(17) Valgust **saab** enamik kompleksi ruume nn vahetänavale avanevatest klaaspindadest. (www.epl.ee)

(18) Tallinna Merepäevade eksklusiivne hommikujazz merel **saab** lisareisi!
(www.jazzkaar.ee)

Tüpoloogilistes käsitlustes on kirjeldatud 'omandama, hankima' tähendusega verbide ditransitiivset kasutust (vt nt Malchukov jt 2010). Kui prototüüpsetes omandivahetuskonstruktsioonides on saaja ühtlasi benefitsient ehk kasusaaja ('omandama, hankima endale'), siis nn ditransitiivsetes omandivahetustes ei ole lõplik benefitsient sama kui saaja ('omandama, hankima teisele'). Kuna eesti keeles on benefitsient sel juhul markeeritud allatiiviga (*lapse-le*) või postpositsiooniga *jaoks*, mitte objektikäändega, ei ole see siiski süntaktiliselt ditransitiivne konstruktsioon (näide 19). Seejuures võivad teisele hangitavad objektid olla väga abstraktsed: näites 20 on taustal ka PÕHJUSTAMISE tähendus. Nii näites 19 kui ka 20 lisab *saama*-verb kogu konstruktsioonile ka ÖNNESTUMISE tähenduse (vt jaotist 3.2). Lisaks sellele on näide 20 seotud TULEMUSLIKKUSE tähendusega, mis on omakorda abstraktsem kui OMANDAMISE tähendus.

(19) Kõige esimesed trussikud **sain lapsele** Pesamuna poest... (www.perekool.ee)

(20) Ma **sain talle** aru pähe ega taha enam temaga minna. (www.rate.ee)

OMANDAMISE tähendus on oluliseks ülekandeallikaks ka mitmetele *saama*-verbi grammatilistele kasutustele. Seejuures ei ole kõik need ülekanded enam põhiolemuselt metonüümilised ning nendegi puhul võib näha eri grammatiseerumisastmel konstruktsioone. Sildkonstruktsiooniks OMANDAMISE tähenduselt grammatilisematele, kindla konstruktsioonimustriga seotud kasutustele võib näha konstruktsiooni, milles omanikku vahetavaks objektiks on füsioloogilise protsessi (*süüa saama*) või aistingu tulemus (*kuulda saama*). Keskmise roll on saajal, kelle valdusse (omandusse) füüsiline või vaimne entiteet liigub. Selisteski konstruktsioonides on kaastähenduseks ÖNNESTUMINE, sest tegemist on n-ö tulemusliku protsessiga. Kognitiivverbidega seoses esineb sarnast omandusse tulemise tähendust nii vanemas (näide 21 ja 22) kui ka tänapäevases kirjakeeles (näide 23). Ühendid *näha saama*, *kuulda saama*, *tunda saama*, *teada saama* on kollokatsioonid, mis moodustavad püsiühendilaadseid tervikstruktuure ja koosnevad konstruktsioonina *saama*-verbist ja *da*-infinitiivi vormis kognitiivverbist.

- (21) Waidt nÿ pea, kudt Esau oma Nohremba welie se Iacobe **saÿ neha**....
(VAKK, Müller 1605, 23/6)
'Aga niipea kui Eesav oma nooremata vanda Jaakobit näha sai'
- (22) temma tahax meile õma põha Waimo anda/ ke se sanna/ kumb meije **sahme kuhlda**/ meddi Süddamede sisse kirjutap
...er wolle vns seinen heiligen Geist geben/ der das Wort/ welches wir **hören werden**/ in vnsere Herten schreibet.... (VAKK, Stahl 1632, 58)
'et ta meile oma põha vaimu annaks, kes selle sõna, mida me kuulda saame, meie südamesse kirjutab'
- (23) **Saime näha** ja **proovida** võimsaid sportautosid mida tehakse Eestis personaalse tellimuse alusel. (www.perearstikeskus.ee)

Niisiis on eespool nimetatud verbikonstruktsioonide näol tegemist sildkonstruktsiooniga, millel on ühelt poolt seos omandamiskonstruktsiooniga (omandusse tuleb siin füüsiline või kognitiivne entiteet) ja teiselt poolt osalejavälise mittedeontilise modaalkonstruktsiooniga, võimalikkuskonstruktsiooniga (modaalsuskäsitluse kohta vt Auwera, Plungian 1998), millesse samuti kuulub *da*-infinitiivis põhiverb. Selle tõlgenduse toetuseks on näites 23 kasutatud teinegi *da*-infinitiivi vormis „omandusse tulev entiteet” *proovida*. *Proovida* ei ole otseselt kognitiivverb, kuid sellega märgitud tegevus on kognitiivverbide väljendatud tegevustega väga sarnane: *saime proovida* esmatõlgendus ongi õnnestumismõjutustega osalejavälise modaalsus.

Omandamiskonstruktsiooni laiendusena võib käsitada ka agentadverbiaaliga vormistatud semantiliselt passiivseid *saama*-konstruktsioone, kus patient on tõstetud subjektiks ning agent, mis on lauses olemas, vormistatakse adverbiaalsena. Agentadverbiaaliks võib olla muuhulgas *käest*- või *poolt*-adpositsioonifraas või ka ablatiivis substantiivifraas, nt

- (24) Baari Talis **sai** Reformierakonnalt Siioni tarkade pärast **noomida**.
(www.eestiekspress.com)

„Eesti keele grammatika” nimetab sarnast, kuid ilma agentadverbiaalita kasutust resultatiivsust väljendava subjektilise passiivi konstruktsiooniks, kusjuures morfoloogiline impersonaal (nt *saadakse noomida*) ja subjektiline passiiv ei välista teineteist (elusolendit väljendava grammatilise subjektiga passiivilause võib impersonaliseeruda, nt *saadakse vanematelt/vanemate käest noomida*) (EKG II: 31). Seejuures on selliste konstruktsioonide *da*-infinitiivid enamasti kausatiivverbid (millest mõnel avaldub verbis nähtavana ka kausatiivne tuletusliide, nt *kanna/ta/da* (näide 25), *saku/ta/da*, *põru/ta/da*).

- (25) Ajakirjanduse usaldusväärsus **sai kannatada**. (uudised.err.ee)

OMANDAMISE tähendusega on seotud ka mõned leksikaliseerunud püsiühendilised kasutusjuhud, nt *aega saama*, mida leidub juba ka XVIII sajandi esimese poole rahvapärastes tekstides, nt

- (26) Ligub ka ikka ja prugime ni palju kui moistame ja **aega same**....
(VAKK, Helle 1732, 375)
'Liigub ikka ka ja kasutame nii palju, kui oskame ja aega saame'

Sarnaseid POSSESSIIVSE lähtetähendusega leksikaliseerunud verbiühendeid on eesti keeles rohkemgi, nt *aru saama* (näide 27) ja *lüüa saama* (näide 28).

(27) ...kül ta siis ka sest **arro saab**, kuidas koera tulleb välja õppetada.

(VAKK, Knüpffer 1837)

(28) Nad **said** toona kristlastelt **lüüa**. (uuseesti.ee)

Kuigi eesti vanemas kirjakeeles leiduvad esimesed näited verbiühendi *aru saama* kohta alles XIX sajandi esimese poole tekstidest (näide 27), on see tänapäeva eesti keeles sage ühend, mis on andnud ka iseseisva tähendusega tuletisi, nt *arusaam*, *arusaamatu*, *arusaamatus* (tuletiste kohta vt lisaks 1. jaotist).

Leksikaliseerunud kasutusjuhud osutavad sellele, et osa *saama*-ühenditest on kirjakeeles sedavõrd juurdunud ja sagedased, et nende analoogial ja teisalt ka tänu *saama*-verbi polüseemiale tekib uusi kujundlikke ühendeid juurde. Algne possessiivne konstruktsioon annab selliste kujundlike kasutusjuhtumite puhul vaid tausttähenduse ja püsiühendi tähendus ei tulene otsest moodustusosade tähendustest.

3.4. MUUTUMINE

3.4.1. *Saama*-verbiga muutuskonstruktsioonid

Saama-verbiga väljendatud MUUTUMISE tähenduse alla paigutuvad eri tüüpi muutuskonstruktsioonid, mis annavad edasi osaleja füüsilise või vaimse seisundi teisenemisi.

Muutuse väljendamiseks on leksikaalsete vahendite kõrval ka mitmesuguseid morfosüntaktilisi vahendeid ja nagu eespool osutatud, on neisse konstruktsioonidesse lõimumise potentsiaal ka polüseemsel *saama*-verbil. Käsitlemise siinkohal MUUTUMISE tähendust LIIKUMISE tähenduse metafoorse laiendusena, mis hõlmab muuhulgas AJALISE MUUTUMISE tähendust ja millel on seega oluline roll ka *saama* TULEVIKU tähenduse kujunemises.

Saama kasutamist muutuskonstruktsioonis mõjutab tugevalt ÕNNESTUMISE tähendus: *saama* sobib (mõnede eranditega) selliste eesmärgistatud muutuste väljendamiseks, milles muutuja teadlikult muutust soovib, st teeb pingutusi tegevuse õnnestumiseks. Seisund, mis muutuse tulemusel saavutatakse, on enamasti muutuja kontrolli all. Näiteks on *Ma saan terveks* täiesti tavaline, aga **ma saan haigeks* ei ole kasutusel, selle asemel kasutatakse tavaliselt samas konstruktsioonis teist verbi (siin *jääma*; mõnes muus lauses ka neutraalset muutumisverbi *muutama*) (vt ka Pajusalu, Tragel 2007).

Eesti keele kaks tavalisimat muutuskonstruktsiooni on nominatiivse muutujaga ja elatiivse muutujaga konstruktsioon. Neist esimene on väga produktiivne paljude verbidega ja esineb vaid väheste piirangutega. Verb *saama* on kasutusel aga mõlemas konstruktsioonis – elatiivse muutujaga konstruktsioonis siiski suuremate piirangutega. (Täpsemalt nende konstruktsioonide kohta vt Pajusalu, Tragel 2007.)

Mati Erelt (2005) jagab eesti keele resultatiivklausid kahte tüüpi: sihti markeerivad (translatiivse predikatiiviga klausid) ja lähet markeerivad (elatiivse tulemust märkiva adverbialiga klausid). Siinses käsitluses leiab teise tüübi näiteid elatiivse muutujaga konstruktsiooni juures allpool. Erelt käsitleb neis kasutustes *saama*-verbi kui tugevalt resultatiivset seisundimuutust

markeerivat üldise tähendusega grammatiseerunud verbi, mis ei osuta muutuse olemusele (Erelt 2005: 20–24). Siinse uurimismaterjali põhjal võib järeldada, et konstruktsioonitähenduses tervikuna mängib esimeses tüübis translatiivi MUUTUMISE tähendus vähemalt sama suurt rolli kui verbi *saama* kasutus selles konstruktsioonis. Teises liigis on olulisel kohal muutuja elatiivivormist tulenev lähtetähendus.

3.4.2. NOM-TRANS/LOK-muutuskonstruktsioon

Allpool anname lühikese ülevaate nominatiivse muutujaga ja translatiivse tulemseisundiga *saama*-muutuskonstruktsioonist:

[[NP_{NOM}] [V_{saama}] [AdjP/NP_{TRANS}]], edaspidi NOM-TRANS-konstruktsioon
[[MUUTUJA] [SAAMA] [MUUTUSE TULEMSEISUND]]

(29) ...mida panna auto ustesse, et **saaks** auto **sooja pidavaks**.
(foorum.mosseliiga.ee)

Kõik sellised kasutused, kus muutuse kogeja on elutu ja tegelik muutmine eeldab elus agendi tegevust, on tähenduse poolest seotud *saama*-passiivi kasutusega: neis tõstetakse muutuse kogejana esile elutu entiteet, mis on neis kasutustes enamasti ka lause teema (*auto* näites 29). Kui sellistesse lausetesse tahetakse lisada tegijat, kasutatakse samu võtteid nagu passiivilaadsetes konstruktsioonides agendi lisamisel, nt lausesse 29 saab tegija lisada adessiiviga: **Mulltal** saab auto sooja pidavaks.

Ka MUUTUSE, täpsemalt MUUTMISE tähenduses saab *saama*-verbi kasutada kahe osalisega (inglise keele ditransitiivsega võrreldavas) konstruktsioonis, tähendus on seejuures kausatiivne: muutja rollis olev osaline põhjustab muutuse kogeja seisundis (*Arvuti saab mustast puhtaks; Laps saab askeldamast magama*). Tulemseisundi kõige tavalisem väljendusvahend on translatiiv (30), aga seda võib väljendada ka näiteks illatiiv (seejuures osutab tulemseisund ühtlasi kohale) (31). Mõlemas konstruktsioonis on tugev ÖNNESTUMISE kaas-tähendus. Võrreldav tähendus on ka *ma*-infinitiiviga konstruktsioonil (nt *Kell 20 sain poisi magama* (missukrissu.blogspot.com)), milles infinitiivi latiivne tähendus on sarnane muutuse tulemseisundi omaga.

(30) Natuke aitasin tolmuimejaga ka. ...ja **sain arvuti** enamvähem tolmust **puhtaks**. (foorum.soccernet.ee)

(31) Suure nutuga **sain lapse voodisse**. (naistekas.delfi.ee)

3.4.3. ELAT-NOM-konstruktsioon

Järgmisena tutvustame elatiivse muutujaga muutuskonstruktsiooni, mida edaspidi nimetame ELAT-NOM-konstruktsiooniks:

[[NP_{ELAT}] [V_{saama}] [NP_{NOM}]]
[[MUUTUJA] [MUUTUSVERB] [MUUTUSE TULEMSEISUND]]

Teist tüüpi *saama*-konstruktsioonis on muutuse kogejat väljendav noomen elatiivivormis ja tulemseisundit väljendav noomen nominatiivis – see on nn elatiivne muutuskonstruktsioon. Samas konstruktsioonis väljendab seisundimuutust ka verb *tulema*. Niisiis võib öelda, et siin on tegemist konstruktsiooni-

tähendusega, mis lähtub *saama* üldisest PROTSessi tähendusest, kus on olulised nii LIIKUMISE kui ka ÖNNESTUMISE komponent.

(32) Kogukonnast oligi saanud riik. (www.lap.ttu.ee)

Elatiivse muutuskonstruksiooni kasutatavus on küsitav adjektiiviga väljendatud tulemseisundite puhul, sest adjektiivi ei kasutata üldjuhul grammatilise subjekti positsioonis (vrd *Mari sai kuulsa-ks*. – **Marist sai kuulus.*) (Pajusalu, Tragel 2007).

Vanimates eesti kirjakeele allikates elatiivse konstruksiooni näiteid ei leidu. Esimesed näited selle konstruksiooni kohta ilmuvad praeguseks kasutada olevate korpusete andmetel alles XIX sajandi keskel.

(33) – agga **temmast** peab mees **sama!** (VAKK, Suve Jaan 1841, 179)

See asjaolu võib osutada konstruksiooni hilisemale väljakujunemisele võrreldes translatiivse muutuskonstruksiooniga. Nagu ka eespool mainitud, on translatiiviga muutuskonstruksioon, mis väljendab sarnast grammatilist funktsiooni, vanimas kiriklikus kirjakeeles sage.

Translatiivne konstruksioon on nominatiivse muutujaga konstruksioonidest kõige produktiivsem, kuid ka selle kasutamisel on mõned piirangud. Nimelt ei kasutata seda tavaliselt juhtudel, kui muutust ei saa pidada kogeja tahtelise tegevuse tulemuseks, st sellistes lausetes on väljendatud protsessi kogejat, mitte agent. Konstruksiooni ei kasutata ka tahteliselt neutraalsete protsesside puhul: ?*Poiss sai kurjategija-ks*. **Puud said sügisel värviliseks*. Seda tüüpi konstruksioonide kasutuspiirangud vajavad edaspidi siiski põhjalikumat uurimist.

Ilmselt tasub verbi *saama* muutuskonstruksioonis kasutamise piirangute seletusi otsida juba selleski osas eespool mainitud ÖNNESTUMISE kaastähendusest (näited 30 ja 31, vt ka Talmy 2000: 409–470). Samas on translatiiviga konstruksioon ise produktiivne ja seda toetab käände enda muutust väljendav funktsioon. See võib seletada konstruksiooni laienemist selliste muutuste kirjeldamiseks, mis ei tulene eesmärgistatud tegevusest (näited 34 ja 35) ja mille seos ÖNNESTUMISE tähendusega on justkui ümberpööratud, nagu näites 35.

Konstruksioon: ADJ_{TRAN} + *saama*

(34) Dubovik **sai vihaseks** ja pörutas, et miks olid kiriku väärisesemed nõukogude ajal kaitse all.... (www.pealinn.ee)

(35) Olgugi, et aprillikuus oli seal pigem vesiliiv ning paljudel **said** jalad **märjaks**, sai siiski palju nalja ja palju ilusaid pilte. (www.ttu.ee)

Teiselt poolt on seos ÖNNESTUMISE tähendusega eriti ilmne sellistes kasutustes, milles muutuse tulemusel saavutatud seisundit väljendab näiteks abstraktne, kohatähenduseski tõlgendatav entiteet (vt ka näide 31 eespool), kuhu „pääsemine” on sellisel juhul *saama* tähenduses olulisel kohal ja millest paisab ühtlasi läbi *saama* algne LIIKUMISE tähendus.

(36) Soome majandus **sai langusest välja**. (www.aripaev.ee)

Translatiiviga muutuskonstruksioon on sagedasti kasutusel ka vanimas kirjakeeles. Tekstide religioosse sisu tõttu on seal peamiselt tegemist abstraktsete, vaimsete seisundimuutustega, nt on sagedased ühendid *õndsaks saama*, *häbedaks saama* 'häbisse langema':

(37) Teye ollete kaas lõhitelt kuulnut, minck kombel meye Inimebet Iumala eddes eikex ninck **onsax same**. (VAKK, Müller 1601, 3/13)
'Te olete ka lühidalt kuulnud, mil kombel meie, inimesed, jumala ees õigeks ja õndsaks saame'

Vana kirjakeele tekstideski võib muutus puudutada lisaks mentaalsele seisundile ka konkreetsemat füüsilist seisundit, nt järgnev *kangemaks* 'tugevamaks' *saama* (38), ja isegi ilmastikuseisundit (39).

(38) Erranes tæma **saab** io **kangkemax**, io **röymsamax**. (VAKK, Müller 1605, 26/9)

'Vaid tema saab nii tugevamaks kui ka rõõmsamaks'

(39) Taewas **sai pilwiseks** meie ollime jubba üllal sures merres, maad es näinud meie peatagga mitte ennam.... (VAKK, Luce 1807, 123)

Osas muutuskonstruksioonidest on kogejaga seoses rõhutatud ajatähendust ja skalaarset täitumist. Eriti kasutatakse neid vanuse väljendamisel (näide 40) ja muude ajaskaalal mingisse punkti jõudmist väljendavates seisundimuutuse tähendustes (näide 41).

(40) Meister **saab** kuu aja pärast 33 aastat **vanaks**.... (www.volley.ee)

(41) Kui kell **sai 8.10** ehk saabus aeg, mil tund pidi hakkama, olin ma segaduses.... (syg.edu.ee)

Vanas kirjakeeles võib seisundimuutust väljendada ka infinitiivikonstruktsioon [[Agent] [V_{saama}] [V_{ma-INF}]]. See konstruktsioon ei ole siiski muude infinitiivikonstruktsioonide hulgas sage, nt

(42) Sjöþ **saj** Paulus **negkema**.... (VAKK, Müller 1601, 38/2)

'siis hakkas Paulus nägema (= sai nägijaks)'

Selles näites on tegemist ülekandega ahelas LIIKUMINE > OMANDAMINE > MUUTUMINE kognitiivse võime muutuse väljendamise suunas. Seda tüüpi sildkonstruktsioonist tekkinud grammatilisi konstruktsioone käsitleme täpsemalt järgmises artiklis *saama* grammatiliste tähenduste kohta.

4. Kokkuvõte verbi *saama* semantilistest kategooriatest

Järgnevas tabelis võtame kokku eespool esitatud *saama*-verbi kesksed leksikaalsed tähendused. Arhailised ja ainult vanas kirjakeeles esinevad tähendused on märgitud tärniga. Grammatiliste ja leksikaalsete kategooriate piirialale kuuluvad infiniitset verbivormi sisaldavad konstruktsioonid on esitatud poolpaksus kirjas.

Verbi *saama* leksikaalsed tähendused

Semantiline kategooria	Konstruksioon	Näide
*LIIKUMINE	Agent + <i>saama</i> + Koht	* <i>Ta sai maailma.</i>
LIIKUMINE/ÕNNESTUMINE	(Agent) + <i>saama</i> + Koht	<i>Sain lennusadamasse (sisse).</i>
ÕNNESTUMINE	Agent + <i>saama</i> + V _{ma-INF}	<i>Ma saan tulema.</i> ³
ÕNNESTUMINE/TULEMUSLIKKUS	Teema + <i>saama</i> + V _{tud}	<i>Aare sai leitud.</i>
OMANDAMINE	Vastuvõtja + <i>saama</i> + Andja _{ABL} Teema	<i>Ta sai taanlastelt programmi.</i>
KAUSATIIV-OMANDAMINE	Agent + <i>saama</i> + Kogaja + Koht	<i>Ma sain talle aru pähe.</i>
KOGNITIIV-OMANDAMINE (KOGEMINE)	Vastuvõtja + <i>saama</i> + V _{kogn da-INF} + Teema	<i>Me saime näha sportautosid.</i>
NOM-MUUTUMINE	Patsient _{NOM} + <i>saama</i> + Tulemus _{TRAN}	<i>Ma saan terveks.</i> ⁴
*NOM-MUUTUMINE	Patsient _{NOM} + <i>saama</i> + V _{ma-INF}	* <i>Paulus sai nägema.</i>
ELAT-MUUTUMINE	Patsient _{ELAT} + <i>saama</i> + Tulemus _{NOM}	<i>Temast saab mees.</i>

Saama-verbi semantiliste kategooriate ja grammatiliste funktsioonide areng lähtub niisiis kunagisest LIIKUMISE tähendusest. Selle tähenduse kohta küll varasemates allikates ega tänapäeva keeles enam otseseid näiteid ei leidu, kuid selline tausttähendus on säilinud nii õnnestumis-, muutumis- kui ka omandamiskonstruktsioonis. Mõned tänapäeva keeleski võimalikud kasutusjuhud on vanale LIIKUMISE tähendusele üsna lähedal, kuid need on siiski abstraktse, mitte otsese liikumise konstruktsioonid, nt *Kas homme saab ilus ilm?* (EKSS). ÕNNESTUMISE tähendus näib olevat kõikide hilisemate (ka grammatiliste) tähenduste taustaks. See võib tausttähendusena pärineda algse liikumisverbi TULEMUSLIKKUSE tähendusest (näiteks näide 5 *Kuidas toit kaamerate ette saab*, vt täpsemalt osa 3.1).

OMANDAMISE tähendus on võinud kujuneda metonüümilise ülekande alusel: possessiivse protsessi käigus siirdub konkreetne (füüsiline) või abstraktne (kognitiivne) entiteet tulemuslikult omaja suunas. Metonüümiline ülekanne toimub liikuvalt agendilt (*Ta sai laevale viimasena*) liikuvale (omanikku vahetavale) objektile (*Ta sai emalt kommi*). Omandamiskonstruktsiooni laienduseks võib pidada ka mõnede füsioloogiliste ja kognitiivsete verbidega moodustatud *saama*-konstruktsioone (*siüia saama; näha saama, kuulda saama, tunda saama*). Sellisel juhul siirdub ühest omandusest teise füsioloogilise protsessi või kognitiivse aistingu tulemus. Et seda tüüpi konstruktsioonid moodustatakse *saama*-verbi ja verbi *da*-infinitiivi vormi abil, on see konstruktsioon vaadeldav üleminekuastmena grammatilisteks võimalikkuskonstruktsioonideks,

³ Mati Erelt (2013: 212) nimetab seda konstruktsiooni resultatiivseks kausatiivtarindiks (*Ta sai mootori käima. Ta sai vankri pidama.*) ja verbi *saama* kausatiivseks poolabiverbiks (nagu ka verbe *pidama* ja *ajama*).

⁴ Erelt (2013: 216) nimetab seda konstruktsiooni perifrastiliseks antikausatiiviks.

mis sarnanevad eelmistega *da*-infinitiivis põhiverbi alusel. ÕNNESTUMISE tausttähendus säilib siingi, avaldades tegevuses osaleja võimes mingi tegevuse sooritamiseks või ka väliste asjaolude sobivuses.

5. Kokkuvõte

Artiklis andsime pankroonilise ülevaate eesti keele polüsemse *saama*-verbi kesketest leksikaalsetest kasutustest ja nendega seotud konstruktsioonidest alates *saama*-verbi esimestest kasutustest kirjakeeles kuni tänapäevasteni. Keskendusime põhilistele leksikaalsetele tähendussõlmedele, mis on olnud aluseks ka *saama*-verbi grammatiseerumisele järjest abstraktsematesse funktsioonidesse. Tõime välja *saama* kesketest leksikaalsete tähenduste võimaliku kujunemiskäigu ja omavahelised seosed.

Materjali analüüsidest torkas silma asjaolu, et ÕNNESTUMISE tähendus on *saama*-verbil kirjakeele dokumenteeritud andmete põhjal otsustades algusest peale ja pidevalt olemas olnud. Siiski ei seostu sellega spetsiifilisi grammatilisi konstruktsioone, mistõttu võib seda pidada tänapäevastes kasutusjuhtudes säilinud vanaks tausttähenduseks. See on otsekui teisi kattev tähendus, millest omakorda lähtuvad kesksed grammatilised tähendused RESULTATIIVSUS, VÕIMELISUS- ja VAJALIKKUSMODAALSUS ning TULEVIK, mida käsitleme järgmises artiklis. ÕNNESTUMINE on tausttähendusena tajutav ka OMANDAMISE ja MUUTUMISE tähenduses, mis on tänapäeval *saama* kesksed leksikaalsed tähendused. Algset otset LIIKUMISE tähendust eesti kirjakeele allikad enam ei sisalda, küll aga on sellest jälgi OMANDAMISE tähenduses. Selles konstruktsioonis ei liigu mitte agent, vaid liikumissündmus on projitseeritud elutule objektile, mis liigub andja ja vastuvõtja vahel. Olulisem on siin VASTUVÕTJA roll, kelle omandusse entiteet suundub ja kelle vaatepunktist sündmust kujutatakse. MUUTUMISE konstruktsioonis on kesksel kohal patsient, keda muutus puudutab ja kes ei ole protsessis aktiivne osaline. Teine olulisim konstruktsiooni liige on tulemseisund või koht, mis väljendab protsessi resultaati. MUUTUMISE tähendus avaldub tänapäeval kahes põhilises konstruktsioonis: translatiivses ja elatiivses muutuskonstruktsioonis. Esimene neist on kirjakeeles vanem ja levinud juba XVII sajandi tekstides. Teine on praeguste korpuseandmete põhjal kasutusele tulnud alles XIX sajandil.

Kui vanemas eesti kirjakeeles on *saama* põhiliselt kasutusel resultatiivsetes ja tulevikulistest konstruktsioonides, mida võib pidada saksa keele kontaktimõjust tingitud sundgrammatiseerumise ilminguks, siis tänapäeva eesti keeles on lisaks sagedastele modaalkonstruktsioonidele kasutusel paljud madalama grammatiseerumisastmega konstruktsioonid, nt omandamis- ja muutumiskonstruktsioon.

Pankrooniline sissevaade *saama*-verbi kasutusse võimaldas eristada kesksed tähendussõlmed, tuua välja nendega seotud olulisemad konstruktsioonid ja leksikaliseerunud ühendid ning kirjeldada tänu konstruktsioonilisele vaatenurgale ka eri tähenduskategooriate vahelist seost.

Eesti keele *saama*-verbiga vormistatud konstruktsioonid vajaksid siiski tunduvalt täpsemat ja sagedusi arvestavat korpusuuringut, kui see praeguses ülevaates võimalik oli.

Artikli valmimist on toetanud projekt „Kirjakeele morfosüntaksi varieerumise integreeritud mudel: pilootuuring eesti keele näitel” (PUT475).

Allikad

- Eesti kirjakeele korpus 1890–1990. <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/> (20. X 2014).
- Eesti murrete korpus. <http://www.murre.ut.ee/murdekorpus/> (20. X 2014).
- etTenTen. <http://www2.keeleeveeb.ee/dict/corpus/ettenten/about.html> (20. X 2014).
- Korpused. <http://www.cl.ut.ee/korpused/> (20. X 2014).
- Vana kirjakeele korpus (VAKK). <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm> (20. X 2014).

Kirjandus

- A u w e r a, Johan van der, P l u n g i a n, Vladimir 1998. Modality's semantic map. – Linguistic Typology, nr 2, lk 125–139.
- EKG II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II: Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss> (20. I 2014).
- E r e h t, Mati 2005. Source-marking resultatives in Estonian. – Linguistica Uralica, kd XLI, nr 1, lk 20–29.
- E r e h t, Mati 2013. Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4.) Tartu: Tartu Ülikool.
- G o l d b e r g, Adele 1995. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: University of Chicago Press.
- G o l d b e r g, Adele 2006. Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language. Oxford: Oxford University Press.
- H a b i c h t, Külli 2001. Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- H e i n e, Bernd, K u t e v a, Tania 2002. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- H ä k k i n e n, Kaisa 2005. Nykysuomen etymologinen sanakirja. 3. tr. Juva: WS Bookwell Oy.
- K a a l e p, Heiki-Jaan, M u i s c h n e k, Kadri 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- K e h a y o v, Petar, T o r n - L e e s i k, Reeli 2009. Modal verbs in Balto-Finnic. – Modals in the languages of Europe. (Empirical Approaches to Language Typology 44.) Toim Björn Hansen, Ferdinand de Haan. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, lk 363–401.
- K i k a s, Kristel 2002. Mida sisaldab Heinrich Stahli *Vocabula*? (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 21.) Toim Valve-Liivi Kingisepp. Tartu: Tartu Ülikool.
- K i l g i, Annika 2010. Tuleviku tulekust: tulevikulisuse väljendamisest meie esimestes piiblitõlgetes. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. ESUKA–JEFUL, nr 1–2, lk 163–185.
- M a l c h u k o v, Andrej, H a s p e l m a t h, Martin, C o m r i e, Bernard 2010. Studies in Ditransitive Constructions. A Comparative Handbook. Berlin: De Gruyter Mouton.

- McIntyre, Andrew 2005. The semantic and syntactic decomposition of *get*: An interaction between verb meaning and particle placement. – *Journal of Semantics*, kd 22, nr 4, lk 401–438.
- Metslang, Helle 1994. Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish. (Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39.) Oulu: University of Oulu.
- Metslang, Helle 1997. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 226–231.
- Metsmägi, Iris, Sedrik, Meeli, Soosaar, Sven-Erik 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, Julius 1936. Eesti *saama*-futuurumi algupärase ja tarvitamiskõlblikkusest. – *Eesti Keel*, nr 3, lk 65–92.
- Pajusalu, Renate, Tragem, Ilona 2007. Word and construction as units of categorization: The case of change predicates in Estonian. – *Mental States: Evolution, Function, Nature*. Kd 2. (Studies in Language Companion Series 92.) Toim Andrea C. Schalley, Drew Khlentzos. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 289–310.
- Penjam, Pille 2008. Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pihlak, Ants 1985. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. – *Ars Grammatica*. Toim Mati Ereht, Henno Rajandi. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus, lk 62–93.
- Ross, Kristiina 2013. Vanad uuendused lõuna- ja põhjaeesti keeles. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, nr 58 (2012). Tallinn, lk 210–223.
- Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 12.) Tallinn: Valgus.
- Talmy, Leonard 2000. Towards a Cognitive Semantics: Typology and Process in Concept Structuring. Kd II. Cambridge–London: The MIT Press.
- Tragem, Ilona 2001a. Eesti *saama* ja *võima* ning soome *saada* ja *voida*. Tähen-dused ja vastavused kognitiivse grammatika vaatenurgast. – *Keel ja Kirjandus*, nr 2, lk 99–110.
- Tragem, Ilona 2001b. On Estonian core verbs. – *Papers in Estonian Cognitive Linguistics*. (Publications of the Department of General Linguistics 2.) Toim I. Tragem. Tartu: Tartu University Press, lk 145–169.
- Tragem, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tragem, Ilona, Habicht, Külli 2012. Grammaticalization of the Estonian *saa-ma* 'get'. – *The Art of Getting: GET verbs in European languages from a syn-chronic and diachronic point of view*. Special issue. Toim Alexandra N. Lenz, Gudrun Rawoens. *Linguistics*, kd 50, nr 6, lk 1371–1412.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893]. *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tal-linn: Valgus.